

ФОРМУВАННЯ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ: ТЕОРІЯ ТА ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ

к. пед. н. Дем'яненко О. О.

Україна, м. Біла Церква, Білоцерківський національний аграрний університет,
факультет права та лінгвістики

Abstract. Modern higher education in Ukraine requires new approaches to educational strategies and methods of teaching. The article deals with formation of future philologists' intermedial thinking, their professional competence and socialization in a new cultural situation.

This issue is described in two aspects: theoretical study of intermediality as a modern analysis of the literary text and possibilities of media educational strategies and technologies to develop future philologists' ability to use it.

The study determines intermediality as a new literary method of interdisciplinary complex learning of the text as an art image. More over the importance of its using in the process of studying of the philological specialties' students is proved. The author describes media educational technologies in this process as the most effective ones.

The author have analyzed several approaches to the formation of intermedial thinking of the students and practical outcomes on this point in the system of higher education in Ukraine. Usage of the media educational tasks aimed at formation of intermedial thinking is a practical illustration of solving this problem.

The study proves wide prospects of using of media tasks usage in philological sciences with the aim of development of younger generation media culture.

Keywords: future philologists' media education, intermediality as a literary method of analysis, media culture, intertextuality, intermedial thinking, media educational tasks.

Вступ. Нові виклики у вищій освіті України, що перебуває у стані реформування, зумовлюють застосування новітніх технологій, спрямованих на компетентнісний розвиток студентів, формування їхньої здатності до подальшої професійної та життєвої самореалізації. Ці процеси освітнього реформування є викликами глобального характеру. Адже в час швидких інформаційних впливів на свідомість молодшої особи навички роботи з медіа, здатність не лише знати, а й уміти віднаходити, зіставляти, обстоювати власну позицію є надважливими. Зрозуміло, що базовим у формуванні такої освітньої моделі є соціально-конструктивістське тло, хоча вбачаємо тісний зв'язок ідеї впровадження медіаосвітніх технологій з актуальним наразі гуманістичним освітнім підходом. Сучасне студентство має стати активним співучасником такого навчання, діяти, осмислювати та робити відкриття і, нарешті, – соціалізуватися, адаптуватися до активного професійного життя.

Значущою є потреба формування нових професійних здібностей і якостей студентів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін і спеціальних курсів, зумовлена як власне науковими, сучасними літературознавчими розвідками, так і новими соціально-культурними та освітніми викликами в Україні. У час, коли проблема виявлення інтермедіальної будови тексту літературного твору, встановлення її можливих прототекстів і подальших художніх інтерпретацій набуває актуальності, важливим є пошук освітніх стратегій формування здатності у студентів-майбутніх філологів, -перекладачів мислити т.з. «інтермедіальними категоріями».

Отже, **метою** статті є теоретичне дослідження сутності інтермедіального методу літературознавчого аналізу, а також сучасних освітніх стратегій, використання яких розвиватиме професійну здатність студентів до його використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цій проблемі присвячено значну увагу у світовому літературознавстві вже з II половини XX століття. Зокрема, теоретик компаративістики У. Вайсшайн, осмислюючи інтермедіальність як «компаративне взаємовисвітлення мистецтв», зауважує, для прикладу, про таке: «У наші дні і в нашу епоху ... як дослідники «літератури та інших видів мистецтва» ми маємо сфокусувати нашу увагу на сценарії, сюжетній канві та різних способах, за допомогою яких література транспонується в аудіо- та відеопроduct, тоді як суто технічні питання мають бути залишені для професійних

кінематографістів» [9, с.377-380]. Дослідник пропонує авторський каталог літературно-мистецьких взаємозв'язків із кількох позицій, що може урізноманітнити методику розгляду тексту літературного твору, не претендуючи при цьому на його вичерпність.

Сучасна дослідниця Н. Коробкова, аналізуючи літературознавчі праці останніх десятиліть ХХ століття в аспекті категорії художності у творі (зокрема, розглянуто наукові ідеї М. Гея та Т. Касаткіної), підсумовує, що «вивчення художності в інтермедіальному ракурсі є важливим компонентом створення уявлення про неї» [3, с.19]. Порушення наукової проблеми міжмистецької взаємодії, таким чином, спричиняє дослідження питань взаємодії художності та метахудожнього в інтермедіальному дискурсі. Тому Н. Коробкова вважає, що предмет вивчення інтермедіального лежить не лише в літературознавчій площині. Йдеться про пошук спільних механізмів відтворення інтермедіального образу у різних мистецтвах і культурах, а також його сприйняття.

Щодо інших важливих тверджень авторки:

- художній твір є семіотичним трикутником: «твір – інші твори – читач»;
- інтермедіальний аналіз спонукає до розкодування інших текстів та поглибленого осмислення аналізованого тексту літературного твору;
- урахування різних типологій інтермедіальних зв'язків, неодноразово описані у літературознавстві У. Вайсшайном, Й. Шрьотером, В. Вольфом, О. Ханзен-Льове, варто досліджувати й медійні форми сучасного мистецтва – комікси, відеокліпи, рекламу, комп'ютерні ігри тощо [3, с.25].

Отже, на думку дослідниці, зазначений аспект художності дає можливість глибше вивчати специфіку літературно-художнього образу і сприймати текст.

О. Пешкова, спостерігаючи за тим, як заявлений термін активно функціонує на межі ХХ-ХХІ століть у лінгвістиці, літературознавстві, методичних науках, здійснила ґрунтовний аналіз історії його розвитку. Зокрема, в її розвідках йдеться про початок вивчення явища інтермедіальності у працях німецьких учених (засновником терміну є О. Ханзен-Льове), що відбувалося на «стику наук». Учена слушно зауважує, що «теорія інтермедіальності передбачає вивчення змістової й образної взаємодії різних видів мистецтв у тексті художнього твору» [6, с.152], і цьому передували наукові розвідки Ю. Лотмана (про множинність кодувань у тексті), М. Бахтіна (про поліфонію художнього твору), Б. Успенського (про вторинність художньої мови літератури, театру, кіно). Важливими для глибшого розуміння сутності інтермедіальності як специфічної форми діалогу культур визнано ідеї російської дослідниці Н. Тишуніної. Синонімічними для наукового терміну є: інтерхудожність, інтердискурсивність, інтерсеміотичність.

Отже, внаслідок глибинного теоретичного аналізу сутності поняття, О. Пешковою зазначено про змістові й технологічні аспекти проблеми, які потребують розгляду. Відправна теза: теорія інтермедіального аналізу передбачає міждисциплінарний підхід до вивчення міжмистецьких відносин. Це відбуватиметься у форматі інтертекстуального аналізу тексту твору з елементами рецептивної естетики та культурологічного аналізу [6, с.153]. І друге питання виникає з попереднього – про освітні стратегії. Які засоби і моделі такої взаємодії обирати?

У цьому контексті нам видаються особливо цінними зауваги В. Чуканцевої, яка розглядає інтермедіальність як теорію літературознавчого аналізу, водночас і метод. Для реалізації методу (чи стратегій) інтермедіального аналізу авторка радить відшукати спільне у виборі чи встановленні: спільної категорії художнього аналізу; спільного рівня аналізу; художньо-зображувальних і виражальних засобів в їх віддзеркаленні у літературному творі. Даючи такі рекомендації, вона усвідомлює, що не всі твори світової літератури піддаються подібному аналізу. Більшою мірою дослідниця звертається до практики аналізу творів ХІХ-ХХ століття. Тобто давні класичні твори, на думку вченої, можуть бути лише пропедевтичними для формування інтермедіального мислення студентів, поєднуючи різні шляхи й методи аналізу – філологічний, структурно-семіотичний, компаративний тощо [1, с.141-143].

Дискусійними до попереднього є висновки В. Просалової, яка висвітлює проблему інтермедіального у взаємозв'язку з поняттям інтертекстуальності. Розрізняючи ці поняття, авторка визнає, що інтертекстуальні студії розглядають взаємозв'язок вербальних творів, а інтермедіальні – аналізують висвітлення літературою інших видів мистецтв. Тому інтермедіальний метод аналізу цілком можливо повноцінно реалізувати у викладанні античної літератури, на відміну від інтертекстуального. Крім того, продовжує авторка, вченими, які розглядають теорію інтермедіальності, визнано, що генетично вона має зв'язки з іншою – теорією медіа, яка знайшла своє відображення у працях М. Маклюєна, В. Флюссера, Ф. Кіттлера, О. Федорова та ін. [7, с.47-48]. Медіа у цьому розумінні є різними механізмами й каналами художньої комунікації.

Ці висновки дослідниці є для нас значущими, оскільки у викладанні навчальної дисципліни «Історія зарубіжної літератури. Античність» маємо справу з класичними творами-шедеврами, які є в основі європейської культури й медійно інтерпретовані.

Вітчизняні дослідники-практики вищої школи (Мельник С., Юшина А., Дубович Г.) слушно зауважують, що медіакультура – це здатність ефективно використовувати медіаресурси й застосовувати інформаційні технології. Відтак медіаосвіта, засобами якої ця здатність формується, є важливою складовою підготовки сучасних фахівців [5, с.223]. У цьому аспекті вони розмежовують професійну медіаосвіту як «журналістську» (для прикладу наводяться проектні ідеї І. Чемерис і Б. Потятинника) та загальну як процес саморозвитку особистості на матеріалах і за допомогою засобів масової комунікації, внаслідок чого формуватиметься культура сприймання й критичного осмислення, інтерпретування і творення медіатекстів, зокрема у вищій професійній школі (ідеї О. Федорова, Г. Онкович, Ю. Казакова). Ця інформаційна (доцільніше – інтермедійна) компетентність є ключовою й надважливою в системі сучасної освіти. Автори, описуючи досвід реалізації медіаосвіти у вищій школі в Україні (зокрема – Інституті вищої освіти НАПН України, Інституті журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, у вищих навчальних закладах м.м. Харкова, Одеси, Луцька) визнають, що на початку ХХІ століття інтенсифікується процес формування та підтримки лідерів-медіапедагогів, які пропонують нові моделі явища медіаосвіти [5, с.229-230].

Ткаченко О. у ході аналізу етапів формування специфічного напрямку «медіаосвіта» у зарубіжній педагогіці (зокрема – в системах освіти США, Канади, Австралії, Франції, Німеччини) принагідно зазначено, що цей досвід може бути використаний в Україні, коли від простого використання комп'ютерних програм та мережі Інтернет медіапедагоги-викладачі переходять до моделювання віртуального середовища, досліджують результати використання дистанційних та інформаційних технологій в освіті, вивчають вплив сучасних медіа на людину та способи творення сучасних медіатекстів [8, с.152].

Наукові ідеї та практичні напрацювання російського медіадослідника О. Федорова, реалізовані у роботі зі студентами Таганрозького державного педагогічного інституту [2], дають можливість виокремити й такі важливі освітні стратегії, як: цілеспрямоване використання спеціальних медіатехнологій у роботі зі студентами філологічних спеціальностей (з-поміж них – літературні, образотворчі чи життєві імітації, ситуативна театралізація, аналіз медіатексту, дискусійний медіаклуб тощо); створення віртуального медіаосвітнього середовища з метою вдосконалення системи офіційної, неофіційної й додаткової освіти людини впродовж життя.

Матвійчук М. М. також зазначено про практичні особливості використання мас-медіа у процесі реалізації професійних завдань. Звернено увагу на зарубіжний досвід медіаосвіти студентів (у Франції, де медіаосвіта інтегрована в базові предмети, викладається як спецкурс і має автономний характер; США, де вона є необхідним компонентом освіти; Великій Британії, Німеччині, Росії та Білорусії). Встановлено, що результатом медіаосвіти студентів є медіаграмотність як основа для розвитку професійної компетентності та культури особистості [4, с.9-10].

В експериментальній частині дисертаційної роботи з метою стимулювання пізнавальних мотивів та усвідомлення потреби вивчення медіа Матвійчук М. М. пропонує доповнити зміст фахових дисциплін навчальним матеріалом медіаосвітнього змісту, методики викладання – засобами цілеспрямованого використання медіаосвітніх технологій і форм організації навчальної діяльності (дискусія, дебати, ситуативний аналіз, коло ідей, конкурс ситуацій, снігова куля, мозковий штурм, рольові ігри, заняття з розвитку повноцінного сприйняття медіатекстів). Передбачена також самоосвітня діяльність студентів із медіатекстами (аудіо-відеоматеріалами тощо) [4, с.12-13]. Її критеріями дослідниця визнає такі: активність взаємодії з медіа, розуміння та критичне осмислення теоретичних засад медіа, принципів їх впливу на особистість, сформованість навичок інтерпретаційної роботи з медіатекстами, їх творче використання.

Основні результати дослідження. У ході з'ясування практично реалізованих в Україні освітніх стратегій формування інтермедіального мислення студентів гуманітарних спеціальностей виявлено наступне.

Крім пропонованого вище т.з. «комплексного» підходу, що передбачає доповнення змісту основних фахових дисциплін навчальним матеріалом із медіаосвіти, цілеспрямоване використання у ході фахової підготовки медіаосвітніх технологій – методів, форм, діагностичного інструментарію, самоосвітню діяльність студентів, застосовується у системі вищої освіти й інший – «системний». Він передбачає розроблення варіативного навчального

курсу «Інтермедіальні студії» (назва як типовий зразок) для студентів філологічних спеціальностей, що має на меті формування цілісного розуміння явища інтермедіальності, а також культурологічних, літературознавчих, компаративних компетентностей студентів.

Нами було проаналізовано низку робочих навчальних програм подібних курсів, зокрема – Інституту філології Київського університету імені Б. Грінченка (розробник – Олійник С. М.), Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка (розробник – Громик Л. І.). Теоретичні засади розроблених навчальних програм пропонувані у зазначених вище розвідках В. Просалової. Їхні змістові особливості є такими: теоретичні засади інтермедіальності як літературознавчого методу, звернення до просторових мистецтв, музики й театру, кінематографу у їхньому взаємозв'язку з літературним текстом, практичне ознайомлення з медіамистецтвом у просторі літературно-художнього твору. До специфічних методичних прийомів, які реалізуються у навчальних програмах курсів, віднесено здебільшого т.з. «кінематографічні»: прийоми ретроспекції, монтажу, аналіз монологічного/діалогічного мовлення персонажів і символіки художніх деталей, кольоропис, прийоми візуалізації літературного матеріалу.

На жаль, в очікуваних результатах не визначені форми контролю, види самостійної творчої діяльності студентів на основі використання та у форматі медіатексту. Вважаємо, що їх використання є ефективним у процесі формування інтермедіального мислення студентів та їхньої професійної компетентності.

У нашій практичній роботі зі студентами-майбутніми перекладачами в межах навчального курсу «Історія зарубіжної літератури. Античність» було передбачено системне застосування медіаосвітніх технологій. З урахуванням описаних вище теоретичних положень і реалізованих освітніх стратегій обрано «комплексний» підхід до використання медіаосвітніх завдань і відповідних видів діяльності:

- у процесі самостійної роботи студентів-філологів (пошукова робота в мережі Інтернет, робота з електронними словниками та ілюстративно-довідковими матеріалами на навчальній платформі Moodle, пошук та аналіз кіноінтерпретацій твору, відвідування віртуального музею, перегляд відеоматеріалів і телепередач історико-культурної та літературознавчої тематики тощо);

- під час лекційних чи практичних занять для організації інтермедіального аналізу тексту літературного твору. Особлива увага при цьому приділена завданням для художньо-літературного зіставлення перекладних зразків тексту з оригіналом (уривки текстів латиною). Важливо, щоб інтермедіальна робота з текстом літературного твору відбувалася в умовах кооперативного й колаборативного навчання;

- у ході підсумкового модульного контролю, коли студенти виявляють здатність інтерпретувати текст літературного твору у форматі медіатексту (виконання індивідуально-групових мультимедійних проєктів, написання есе, сценарію відеоролика чи буктрейлера, створення макету мистецького сайту, написання рекламної статті, творення перекладу (переспіву) текстів літературного твору тощо).

Проведена робота та її результати демонструють: зростання мотивації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів та розвиток їх інформаційної компетентності; виявлення здатності до розгляду літературних текстів у широкому культурно-мистецькому ракурсі та розвиток критичного мислення; формування інтерпретаційних умінь і навичок, розвиток літературно-творчої (а в її контексті – й перекладацької) компетентності студентів філологічних спеціальностей.

Висновки та пропозиції. З'ясовано, що теорія інтермедіального аналізу тексту літературного твору вбирає в себе напрацювання дослідників попередніх століть і має значний потенціал щодо глибшого вивчення категорії художності літературного твору, користуючись мистецькими категоріями. У процесі підготовки фахівців у сфері філологічних наук його використання має значні переваги щодо розвитку літературознавчих, компаративних, художньо-творчих компетентностей студентів.

Подальше вивчення проблеми формування інтермедіального мислення студентів-майбутніх перекладачів тісно зв'язане з апробуванням сучасних освітніх стратегій кооперативного й колаборативного навчання.

Перспективним також є створення (доповнення) спеціальних навчальних курсів «Інтермедіальні студії», адаптованих до професійних завдань навчання майбутніх фахівців та на основі використання різних теоретичних підходів до осмислення медіаосвіти.

Генетична спорідненість теорії інтермедіальності з іншою – теорією медіа – дозволяє вивчати у подальшому шляхи використання й комбінування різних каналів художньої і масової комунікації. Такі дослідження мають на меті вивчення можливостей та освітніх ресурсів формування медіакультури майбутніх фахівців різних спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chukantcova, V. O. (2009). Intermedialnyi analiz v sisteme issledovaniia khudozhestvennykh tekstov: preimushchestva i nedostatki. *Izvestiia Rossiiskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gercena*. Ser.: Filologiya, 140-145. https://lib.herzen.spb.ru/text/chukacheva_108_140_145.pdf
2. Fedorov, A. V. (2007). *Razvitie mediakompetentnosti i kriticheskogo myshleniia studentov pedagogicheskogo vuza*. Moscow: Informatciia dlia vseh.
3. Korobkova, N. K. (2014). Mizhmystetskyi poliloh v aspekti khudozhnosti. *Visnyk ONU*. Ser.: Filolohiia, vol.20, 1 (11), 18-27.
4. Matviichuk, M. M. (2014). *Formuvannia mediahramotnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv u protsesi fakhovoi pidhotovky*. Extended abstract of PhD dissertation (Social Pedagogy). NPU im. M. P. Drahomanova, Kyiv.
5. Melnyk, S., Yushyna, A., Dubovych, H. (2016). Problema mediaosvity v suchasni Ukraini. In *Aktualni pytannia dokumentoznavstva ta informatsiinoi diialnosti: teorii ta innovatsii: Proceedings of the Conference, Odesa, March 24-25. 2016.* (pp.222-230). Dnipropetrovsk : Seredniak.
6. Pieshkova, O. A. (2015). Suchasni pidkhody do traktuvannia poniattia intermedialnist ta sumizhnykh terminiv. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademiia*. Ser.: Filolohichna, (59), 151-154.
7. Prosalova, V. (2013). Intermedialnist yak yavyshe mystetstva i metod analizu. *Filolohichni seminary*, (16), 46-53: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fils_2013_16_8.
8. Tkachenko, O. (2017). Mediaosvita yak zasib formuvannia komunikativnoi kompetentsii osobystosti. In *Proceedings of the Conference, Kharkiv, October 19. 2017.* (pp.151-152). Kh.: NUTsZU.
9. Vaisshtain, U. (2009). Porivniannia literatury z inshymy vydamy mystetstva: suchasni tendentsii ta napriamy doslidzhennia v literaturoznavchii teorii i metodolohii. In *Suchasna literaturna komparatyvistyka: stratehii ta metody*. Antolohiia (pp.373-392). Kyiv: Vyd. dim Kyievo- Mohylianska akademiia.